
„Sektor zbrojeniowy i jego konsolidacja-szansą na uzdrowienie rosyjskiego przemysłu.

Krystian Pachucki- Włosek

PODŁOŻE HISTORYCZNE - CZASY ISTNIENIA KRAJU RAD.

W Imperium Rosyjskim poziom uprzemysłowienia kraju był znikomy - najwięcej zakładów produkcyjnych znajdowało się w centralnej części kraju (szczególnie Petersburg i Moskwa) i zachodniej (Kongresówka). W wyniku pierwszej wojny światowej i Wielkiej Rewolucji Październikowej, Rosja straciła część ziem – Polska, Finlandia, Litwa, Łotwa i Estonia stały się państwami niepodległymi. Rosyjska gospodarka po działaniach wojennych znajdowała w krytycznej kondycji. Dodatkowym ciosem była dla niej tocząca się w latach 1918-1921 wojna domowa pomiędzy siłami białych i czerwonych. Na skutek komunizmu wojennego produkcja przemysłowa spadła siedmiokrotnie.

Wprowadzenie w 1921 Nowej Ekonomicznej Polityki doprowadziło do uruchomienia procesów tzw. „trustów” i „klastrów” -zjednoczenia zakładów przemysłowych o podobnym profilu produkcyjnym. NEP gwarantował im model hybrydowy – wykonywanie przez zakłady zadań planowych, sprzedaż nadwyżki w cenach wolnorynkowych oraz całościowe wykorzystywanie przez przedsiębiorstwa zysków ponadplanowych. Został on zmieniony z chwilą utworzenia pierwszej pięciolatki (1928-1932), która zapowiadała proces przyspieszonej industrializacji kraju. W wyniku dwóch pierwszych planów pięcioletnich (1928-1937) produkcja stali wzrosła o 412%, węgla o 361%, obrabiarek do metalu o 2425%, samochodów o 25000%, energii elektrycznej o 724%¹. Wszystkie te dziedziny są związane z rozwojem sektora przemysłu ciężkiego. Dla porównania zmiany w przemyśle lekkim były dużo mniej spektakularne - produkcja oleju wzrosła o 246%, cukru o 189%,butów o 316%². Pierwsze plany rozwoju gospodarki radzieckiej pokazują, że jej najważniejszym sektorem stał się przemysł, szczególnie branże związane z produkcją zbrojeniową. Za cel budowy wielkich kombinatów i hut uznano dostarczenie surowców dla przemysłu zbrojeniowego. Pierwsze oznaki niebezpieczeństwa prowadzenia takiej gospodarki dostrzegł następca Stalina, Nikita Chruszczow. W VII pięciolatce (1959-1965) zaproponował rozwój produkcji konsumpcyjnej: zwiększono produkcję sprzętów RTV/AGD i samochodów, rozpoczęto akcję zaorywania ugorów w celu zaspokojenia potrzeb żywnościowych kraju, zainicjowano budowę mieszkań tzw. „chruszczowek”. W efekcie tych zmian wzrósł poziom życia obywateli i średnie płace. Niestety, Chruszczow przegrał walkę z konserwatywnymi działaczami Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego i w 1964 roku usunięto go ze stanowiska. Kolejnym pierwszym generalnym sekretarzem został Leonid Breżniew. Przeprowadzona za jego rządów VIII pięciolatka (1966-1970)

¹ „Индустриализация СССР 1933—1937 гг. Документы и материалы”
М.: Издательство „Наука” 1971

² „СССР в цифрах в 1967 году”. — М., 1968.

okazała się najbardziej efektywną w historii istnienia Związku Radzieckiego. Dochód narodowy wzrósł o 42%, produkcja przemysłowa o 50%, a co najważniejsze rolnictwo o 21%³, co było to zasługą premiera Kosygina. Reformy premiera zostały jednak wyhamowane przez siły konserwatywne w partii. Powrócono do modelu utrzymywanego aż do upadku Związku Radzieckiego - nacisku na rozwój przemysłu kosztem sektora rolniczego.

SYTUACJA PO UPADKU ZSRR.

Po upadku Związku Radzieckiego zapotrzebowanie na produkcję zbrojeniową gwałtownie spadło. Spowodowane to było kryzysem gospodarczym w nowopowstałych państwach. Największym ciosem dla przemysłu zbrojeniowego był podział własności wielkich konglomeratów pomiędzy piętnaście republik o odmiennych planach względem tej gałęzi gospodarki. W latach transformacji wszystkie republiki, poza skonfliktowanym Azerbejdżanem i Armenią, ograniczały wydatki na zbrojenia. Zakłady przemysłu lotniczego w Uzbekistanie, Ukrainie i Gruzji znalazły się na skraju bankructwa. Federacja Rosyjska pod rządami Borysa Jelcyna nie była w stanie poświęcać środków na ratowanie przemysłu we własnym kraju, a tym bardziej na wsparcie byłych republik radzieckich. Prezydent nie chciał dopuścić do przejęcia przez obcy kapitał strategicznych sektorów przemysłu, takich jak energetyka czy sektor obronny, który znajdowała się w złej kondycji. W tej sytuacji podjął on desperacką decyzję o podjęciu działań zbrojnych przeciwko zbuntowanej Czeczeni. I wojna rosyjsko-czeczeńska w latach 1994-1996 była ogromnym obciążeniem finansowym dla pogrążonej w kryzysie transformacyjnym Federacji Rosyjskiej, ale dzięki niej przemysł zbrojeniowy przetrwał.

Problemy ekonomiczne w latach dziewięćdziesiątych doskonale obrazują uzależnienie rozwoju technologicznego państwa od rozwoju przemysłu. W czasach radzieckich zakłady produkcyjne posiadały zamknięte „miasteczka naukowców” zamieszkałe przez specjalistów z różnych dziedzin związanych z przemysłem, pracujących nad udoskonaleniem technologii produkcji. Trudności w płynności finansowej państwa doprowadziły do ich wyjazdu za granicę. Zmniejszenie dotacji zakładów jest zrozumiałe, ponieważ PKB Federacji Rosyjskiej w 1995 był o prawie 25% mniejszy niż w 1992 roku.

ZMIANA KONIUNKTURY I WŁADZY

Sytuacja uległa zmianie, kiedy prezydentem Rosji został Władimir Putin. Zauważalny od końca 1998 roku wzrost cen ropy naftowej i gazu doprowadził do zwiększenia wpływów budżetu państwa, co umożliwiło wdrożenie polityki ratowania upadających przedsiębiorstw. W Federacji Rosyjskiej większość gałęzi przemysłu ciężkiego uzależniona jest od przemysłu zbrojeniowego. W 1999 roku nastąpiło duże ożywienie w przemyśle rosyjskim, czego przejawem może być fakt, że produkcja metalurgiczna i produkcja gotowych wyrobów

³ Федеральная служба государственной статистики „ Восьмая пятилетка (1966—1970 гг.)”

metalurgicznych względem roku 1998 osiągnęła 108.5%. Zwielokrotnione zostały także: produkcja maszyn i urządzeń - 113,2%, produkcja sprzętu elektrycznego elektronicznego i optycznego - 105,5%, produkcja pojazdów i sprzętu - 113,8%.⁴ Sam Produkt Krajowy Brutto wzrastał stanowiąc w 1999 roku 106,4% względem 1998, 2000- 110% PKB z 1999, 2003- 107,3% PKB z 2002, 2005- 106,4% PKB z 2004, 2008-105,2% PKB z 2007⁵. Ożywienie produkcji było odbierane jako prognoza próby jej unowocześnienia i intensyfikacji w Federacji Rosyjskiej, jednak okazało się to fałszywym alarmem.

DZIAŁANIA WŁADIMIRA PUTINA W CELU PRZYWRÓCENIA ŚWIETNOŚCI ROSYJSKIEGO PRZEMYSŁU

Pierwszym poważnym działaniem w kwestii uzdrowienia kondycji przemysłu zbrojeniowego był dekret prezydenta z 4 listopada 2000 roku o połączeniu dwóch pośredników w zakresie współpracy wojskowo-technicznej. W rezultacie powstała spółka „Rosoboroneksport” odpowiedzialna za sprzedaż broni w granicach Federacji Rosyjskiej i jej eksport poza granice państwa. Jest ona właścicielem fabryki „AVTOVAZ”. Od 2011 roku całość akcji spółki znajduje się w posiadaniu firmy „Rostech” będącej wielkim potentatem na rosyjskim rynku. W 2001 roku dekretem prezydenta została utworzona Publiczna Spółka Akcyjna „Suchoj” w skład którego weszły takie zakłady jak: „Таганрогский авиационный научно-технический комплекс имени Г. М. Бериева” („Naukowo- Techniczny Taганrogski Komplex Lotniczy imienia Beriewa”) i „Комсомольский-на-Амуре авиационный завод имени Ю. А. Гагарина” („Komsomolsk nad Amurem Lotniczy Zakład imienia A. Gagarina”) oraz Новосибирский авиационный завод им. В. П. Чкалова („Nowosybiraska Fabryka Lotnicza imienia Czałowa”). Celem ratowania tych zakładów Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej podpisało umowę na produkcję samolotu Su-34. W 2006 roku rozpoczęła się dostawa tych maszyn dla sił powietrznych RF. W wyniku tych działań, po procesie redukcji pracowników, zakłady przetrwały i zaczęły generować zyski.

Najważniejszym graczem na rynku zbrojeniowym w Federacji Rosyjskiej jest utworzona na mocy ustawy prezydenta Władimira Putina z dnia 23 listopada 2007 roku firma „Ростех” („Rostech”). W momencie powstania włączono w jej struktury 437 przedsiębiorstw zbrojeniowych. Szacowane straty tych zakładów łącznie wynosiły ponad 600 mld rubli. Sposobem na uzdrowienie miał być powrót do strategii wypracowanej w czasie trwania Nowej Ekonomicznej Polityki w Rosji Radzieckiej, a następnie Związku Radzieckim(1921-1928) - tworzenia tzw. TRUSTÓW. W efekcie liczone na zjednoczenie wyspecjalizowanych zakładów, w specjalistycznych przedsiębiorstwach. Powstały wielkie holdingi w przemyśle zbrojeniowym: „Вертолеты России” („Helikoptery Rosji”) „Объединённая двигателестроительная корпорация” („ Zjednoczona Korporacja Budowy Silników”). Korporacja „Rostech” składa się z piętnastu kompanii holdingowych i ponad siedmiuset organizacji. Jej

⁴ Федеральная служба государственной статистики\ Официальная статистика \ Предпринимательство \ Промышленное производство. „Индексы производства по видам экономической деятельности Российской Федерации”

⁵ Федеральная служба государственной статистики „ Динамика ВВП России за 1998—2016 г.”

produkcja odbywa się w sześćdziesięciu podmiotach Federacji Rosyjskiej, a powstałe w jej wyniku produkty eksportowane są do 70 krajów⁶. Do podstawowych zadań tego monopolisty rynku zbrojeniowego należą: wdrażanie zaawansowanych technologicznych produktów przemysłowych na rynku krajowym i zagranicznym, udział w realizacji polityki państwa w zakresie współpracy wojskowo-technicznej z państwami zagranicznymi, zaangażowanie w tworzeniu konkurencyjnych technologicznie produktów przemysłowych, pomoc w prowadzeniu badań na obszarze rozwoju nauki i technologii oraz pomoc w handlu produktami wojskowymi⁷.

Firma „Rostech” zajmuje się nie tylko skupianiem przedsiębiorstw o profilu produkcji zbrojeniowej, ale również ogólnie pojętego przemysłu ciężkiego przykładem jest fabryka samochodów ciężarowych „KAMAZ”. Doskonałym przykładem tej strategii są działania z 2008 roku, kiedy to firmy Rostech i Pirelli podpisały memorandum w celu utworzenia wspólnego przedsiębiorstwa zajmującego się produkcją opon do samochodów osobowych i ciężarowych. W celu realizacji memorandum miano wznieść zakłady w Togliatti, inwestycja jednak nie doszła do skutku. Po nieudanym kontrakcie korporacja zdecydowała się na zakup fabryk przemysłu gumowego w Kirowie i Woroneżu. Kondycja obu firm jest świetna, z roku na rok rosną ich dochody i ilość zagranicznych zamówień.

Kolejnym ważnym klastrem jest „Вооружение” („Uzbrojenie”), tworzy go czterdzieści osiem spółek zajmujących się produkcją broni maszynowej i snajperskiej. W jego skład wchodzi koncern „Каłaszников” - jedyna firma na rynku zbrojeniowym z tak dużym udziałem prywatnych właścicieli. Zysk netto ze sprzedaży towarów, produktów, pracy i usług pomniejszony o podatki i akcyzy za rok 2015 wyniósł 8 194 622 tysiąca rubli, natomiast w 2016 roku 15 732 625 tysiąca rubli⁸.

W kwestii produkcji lotniczej największym udziałowcem rynku jest „Объединённая авиастроительная корпорация” (Zjednoczona Korporacja Lotnicza”). Firma posiada akcje większościowe we wszystkich liczących się spółkach sektora lotniczego Federacji. OAK jest udziałowcem w następujących spółkach: „Российская самолётостроительная корпорация МиГ” — 100 % (Rosyjska Korporacja Budowy Samolotów „MiG”) „Межгосударственная авиастроительная компания „Ильюшин” — 87 % (Między państwowa Korporacja Budowy Samolotów „Iljuszyn”) Туполев — 90 % (Zakłady Tupolewa) „Экспериментальный машиностроительный завод имени В. М. Мясищева” — 100 % (Eksperymentalny Zakład Budowy Maszyn)⁹. Na obecną chwilę omawiany jest projekt wchłonięcia „OAK-u” przez „Rostech”.

PRÓBA PRZYWRÓCENIA MONOPOLU PRODUKCYJNEGO NA OBSZARZE POSTRADZIECKIM

⁶ rostec.ru о компании

⁷ rostec.ru Основные функции корпорации

⁸ <https://kalashnikov.com/investors/> Неконсолидированная финансовая отчетность по РСБУ „Бухгалтерская отчетность за 2016 год”.

⁹ <http://www.uacrussia.ru/ru/> Структура ОАО «ОАК»

Kiedy rosyjska gospodarka zaczęła się bardzo dobrze rozwijać z powodu wysokich cen ropy i naftowej i gazu ziemnego Federacja Rosyjska postanowiła wyciągnąć pomocną dłoń do upadających zakładów na obszarze byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Szczególne zainteresowanie wykazywała przedsiębiorstwami takimi jak: „Тбиливиастрой, Авиационный завод № 31” (Tbiliski Zakład Lotniczy nr 31) „Ташкентский механический завод” (Taszkенcki Zakład Mechaniczny) czy „Антонов” (Zakłady Antonowa).

Zakłady w Tbilisi powstały w wyniku „Wielkiej Ewakuacji na Wschód” w 1941 roku. Po upadku ZSRR zajmowały się remontami samolotów. Gdy w 2002 roku władze gruzińskie postanowiły dokonać prywatyzacji, stronami zainteresowanymi zakupem były państwa zachodnie oraz Federacja Rosyjska. W związku ze zmianą władzy po rewolucji róz z 2003 roku i negatywnym nastawieniem wobec Rosjan, koncern nie został sprzedany, lecz podjął współpracę z partnerami zachodnimi. Obecnie współpracuje z firmami kanadyjskimi, angielskimi i izraelskimi. Zakłady zostały zbombardowane podczas konfliktu w Osetii Południowej. Obecnie są własnością Ministerstwa Obrony Gruzji. Również całkowite przejęcie Zakładów Antonowa nie powiodło się. W 2010 roku utworzono spółkę, której zadaniem było koordynowanie produkcji samolotów An-124, An-128 i An-140¹⁰.

Tak jak Zakłady z Tbilisi, Zakłady Mechaniczne w Taszkencie swój początek biorą z akcji „Wielkiej Ewakuacji na Wschód”. W czasach radzieckich zajmowały się wyrobem samolotów typu Іł. Po upadku ZSRR ze względu na brak rynku zbytu produkcja ta została zawieszona i od 2000 roku zakład wytwarza sprzęt gospodarstwa domowego. W 2007 roku zakłady ogłosiły plany wejścia w skład „Zjednoczonej Korporacji Lotniczej”. W myśl postanowień, Republika Uzbekistanu miała zachować kontrolę nad mieniem. Federacja Rosyjska nie była jednak zainteresowana projektem stowarzyszenia, lecz nabyciem zakładów, dlatego w 2011 roku wicepremier RF Siergiej Iwanow ogłosił że „Taszkенckie Zakłady Mechaniczne” nie wejdą w skład „Zjednoczonej Korporacji Lotniczej”¹¹. Obecnie uzbecki zakład jest własnością „Узбекистон темир йуллари” (Uzbeckie Koleje Państwowe). Firma ma w planach inwestycje w modernizację sprzętu produkcyjnego oraz rozpoczęcie produkcji i remontu taboru kolejowego.

PODSUMOWANIE I ANALIZA PRZYSZŁOŚCIOWA

Dzisiejsze działania rosyjskiego rządu w celu ratowania przemysłu są przejawem powrotu do modelu radzieckiego zakładającego powstawanie wielkich spółek. W czasach radzieckich istniały osobne ministerstwa dla każdej gałęzi przemysłu. Na szczęście spółki nie odziedziczyły sztucznego utrzymywania etatów dla pracowników. Spółka „Rostech” w latach 2015-2016 zmniejszyła o połowę liczbę personelu administracyjnego. Niektóre zakłady planują redukcję personelu pracowniczego nawet o ponad 50% w celu uzdrowienia kondycji finansowej firmy¹².

¹⁰ Свой «Антонов» // РБК daily, 23 апреля 2010

¹¹ www.fergananews.com Россия: Авиастроительная корпорация отказалась от сотрудничества с Узбекистаном

¹² <https://www.kommersant.ru/doc/2702552>

Patrząc na dane statystyczne, można dojść do wniosku, że łączenie zakładów przemysłowych w wielkie konglomeraty doskonale wpływa na ich finanse. Dla przykładu zakłady, które aktualnie tworzą spółkę OAO "АХК "Сухой" przed połączeniem ponosiły straty, natomiast w 2006 roku wygenerowały zysk w wysokości 19 488 mln rubli, a w 2007-47 666 mln rubli. Inny koncern, OAO "Вертолеты России" w 2007 roku uzyskał 17 772 mln rubli¹³.

Doskonale na przemysł zbrojeniowy wpływała dobra koniunktura gospodarcza umożliwiająca składanie przez armię rosyjską ogromnych zamówień, jak na przykład projekt rozwoju 2025, czy wcześniejszy projekt modernizacji armii na latach 2014-2020. Należy też pamiętać o tym, że zmiany personalne przeprowadzone przez Putina doprowadziły do opanowania najwyższych urzędów w państwie przez tak zwaną „grupę siłowników” na czele z ministrem obrony Federacji Rosyjskiej w latach 2001-2007 Siergiejem Iwanowem. Zwiększenie nakładów na przemysł zbrojeniowy było możliwe dzięki polityce ministra finansów Federacji Rosyjskiej Aleksieja Kudrina. Aktualnie duży wpływ na budżet sektora zbrojeniowego mają Dmitrij Rogozin i Siergiej Szojgu.

Projekt industrializacji kraju okazuje się być dużym wyzwaniem dla dzisiejszej Rosji. W przemyśle zbrojeniowym zatrudnionych jest 2-3 mln obywateli, a około dwa razy tyle jest utrzymywanych przez członków rodziny pracujących w tej dziedzinie gospodarki. Sektor zbrojeniowy i jego rozwój stanowią priorytet dla władz na Kremlu z powodu uzależnienia innych gałęzi przemysłu od niego. Huty, kopalnie i zakłady obróbki metali są głównymi dostawcami półproduktów niezbędnych do produkcji uzbrojenia.

Niestety, również w dzisiejszych czasach powielany jest model stalinowski - pieniądze inwestuje się w większości w przemysł ciężki kosztem lekkiego. Rola przemysłu zbrojeniowego jest niepodważalna - jego ogromny potencjał dostrzega wielu specjalistów i ekonomistów rosyjskich takich jak Pankowa, Riabinin, Jefimow. Rosyjski przemysł nadal cierpi na ograniczony dostęp do sektora wysokiej technologii, co spowodowane jest trwającym obecnie konfliktem na Ukrainie. Pomimo tego własnymi siłami Rosjanie są w stanie zbudować konkurencyjne maszyny wojenne: czołg T-14 Armata czy samoloty bojowe MiG. Połączenie zakładów było doskonałym posunięciem ekonomicznym, ale również społecznym - uratowało setki tysięcy ludzi przed problemem bezrobocia i zapobiegło upadkowi monomii, będących częstym zjawiskiem w Rosji.

Patrząc perspektywicznie, jeżeli ceny ropy i gazu nie spadną do tak drastycznych cen jak w połowie lat 90 XX wieku to przemysł rosyjski ma szansę generować coraz większe zyski, rozwijać wysoką technologię i zwiększyć intensywność produkcji na nowe rynki.

¹³ <https://www.kommersant.ru/doc/903478> Рейтинг предприятий российского ВПК по общей выручке (стандарт РСБУ)

